

ПІДТРИМКА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ В ПЕРІОД ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

SUPPORTING THE FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES OF AGRICULTURAL BUSINESS DURING THE PERIOD OF THEIR ADAPTATION TO MODERN REALITIES

Розглянуто основні проблеми та фактори впливу на фінансову безпеку підприємств аграрного бізнесу, з якими вони почали стикатися саме під час війни проти росії. Встановлено, що аграрні підприємства є більш вразливі до негативного впливу умов війни щодо погіршення чи взагалі втрати своєї фінансової безпеки. Якщо виробничі підприємства інших галузей нашої економіки можуть бути релокованими в більш безпечні регіони країни та працювати там більш менш прибутково, то аграрні підприємства не можуть зробити такі дії. Сільськогосподарські землі ніяким чином не можна ані релокувати, ані захистити від мінування, тимчасової анексії чи то окупації. Відповідно виробничо-господарська діяльність підприємств значно була погіршена чи взагалі втрачена внаслідок цього, наприклад в Сумському, Чернігівському, Харківському та в більшості південних регіонів України. Після проведеного дослідження було запропоновано конкретні напрямки адаптації підприємств аграрного бізнесу щодо підтримки їх фінансової безпеки під час війни. Серед них найважливішими зараз є забезпечення весняної посівної кампанії 2023 року через фінансову підтримку державою та міжнародними фінансовими установами.

Ключові слова: аграрний бізнес, експорт, фінансова безпека, релокація, державна фінансова підтримка.

The article is devoted the main problems and factors affecting the financial security of agrarian business enterprises, which they began to face during the war against Russia. It has been established that agricultural enterprises are more vulnerable to the negative impact of war conditions regarding the deterioration or loss of their financial security. If production enterprises of other branches of Ukrainian economy can be relocated to safer regions of the country and work there more or less profitably, agricultural enterprises cannot take such actions. Agricultural land can in no way be relocated or protected from mining, temporary annexation, or occupation. Already since the beginning of the war in 2014, Ukraine has lost a certain part of agricultural land in the occupied territories of Luhansk and Donetsk regions, Crimea. In 2022, the sown areas of our farmers decreased by 25% of all arable land participating in sowing campaigns. Accordingly, the production and economic activity of enterprises was significantly worsened or completely lost as a result, for example, in Sumy, Chernihiv, Kharkiv and in most of the southern regions of Ukraine. The war has already caused huge losses to agriculture due to the destruction of agricultural infrastructure, destruction and damage to property, finished products, animals, etc. This is especially felt for small and medium-sized agrarian businesses. After the research, specific directions of adaptation of agrarian business enterprises were proposed to support their financial security during the war. Among them, the most important now is the provision of the spring sowing campaign of 2023 through financial support from the state and international financial institutions. Therefore, now the most urgent issue is the development of bank lending to the agricultural sector of Ukraine through interacting financial mechanisms both from the state and banking institutions. Among them, it is necessary to expand existing bank crediting programs for the agrarian sector and introduce new ones. Together, all this will provide an opportunity to develop the agricultural sector of the Ukrainian economy and to recreate a favorable investment climate in it.

Key words: agrarian business, export, financial security, relocation, state financial support.

УДК 338.668

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-45>

Шалигіна І.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Сумський національний аграрний
університет

Рибіна Л.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Сумський національний аграрний
університет

Shalyhina Iryna

Sumy National Agrarian University

Rybina Larysa

Sumy National Agrarian University

Постановка проблеми. Погіршення господарської діяльності чи навіть банкрутство будь-якого підприємства – найбільша проблема не тільки для нього самого, а й для всієї економіки України, особливо якщо це відбувається в умовах війни. Навіть у мирний час виробничі підприємства та бізнесові структури постійно стикаються із значними труднощами: господарськими, фінансово-економічними, соціальним тощо. Тім більш це має свій найбільший негативний прояв саме зараз, в час коли йде повномасштабна збройна агресія з боку росії.

Значна частина як підприємств, так і населення вже зазнали значних фінансових втрат. Тім самим вони стають або неплатоспроможними взагалі, або починають частково втрачати свою платоспроможність. Все це є вже так званим першим негативним «дзвіночком» як для їх контрагентів з господарської діяльності, так і для існуючих та потенційних інвесторів. До цього призводить

те, що власники бізнесу втрачають реальну уяву про фінансовий стан підприємств внаслідок: чи то власних помилок внутрішнього характеру (не виконання стратегічних або тактичних цілей підприємства, не проведення моніторингу стану ліквідності, стійкості та платоспроможності тощо); чи то від негативного впливу зовнішніх факторів, таких як війна та її наслідків (окупація регіону, втрата постійних контрагентів постачальників чи покупців, пошкодження майна та продукції підприємства тощо). Разом це може призвести в кращому випадку тільки до погіршення фінансового-господарської діяльності та фінансового стану підприємства, а в найгіршому до втрати фінансової безпеки та можливого його банкрутства. Найбільші негативні наслідки для своєї діяльності отримала саме аграрна сфера, яка отримала досить важки виклики: посівні кампанії в умовах війни 2022 та 2023 років, збір отриманого врожаю,

його реалізація навіть в межах країни не говорячи про його експорт морем.

Найбільш ефективним напрямком запобігання банкрутству є забезпечення високого стану фінансової безпеки аграрного підприємства. Все це має особливу актуальність саме зараз і має бути більш детально досліджено, тому що саме сучасний аграрний бізнес стає головним елементом щодо зростання всієї економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття сутності фінансової безпеки підприємств та управління нею, зокрема й в аграрному секторі економіки України, були досліджені в працях таких науковців як Васильєвої О. О., Горошкової Л. А., Васильєва А. А., Доценко І. О., Матвійчук Л. О., Кубая О. Г., Заставнюка А. О., Фролова С. М. та багатьох інших дослідників.

Постановка завдання. Відповідно до вже визначеної актуальності теми є в ній такі аспекти, що мають неповне вивчення чи то дослідження, а саме: відновлення фінансової безпеки підприємств аграрного бізнесу та напрямків адаптації їх до сучасних реалій: здійснення господарської діяльності у період військового стану. Тому метою роботи є дослідження стану підприємств аграрного сектору економіки України за умов воєнного стану з виявленням головних загроз їх фінансової безпеки та пропозиціями напрямків щодо її забезпечення і підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В 2021 року українське сільське господарство отримало більше ніж 10% до ВВП серед усіх галузей економіки країни. Також в цьому році було отримано рекордну кількість врожаю сільськогосподарських культур – 86 млн. тон зернових та зернобобових, і завдяки чому Україна стає лідером експортування деяких видів аграрної продукції. Майже 50% від загального обсягу експорту товарної продукції країни (на суму близько 30,0 млрд. дол. США) становить саме експорт сільськогосподарської продукції: олії соняшникової, пшениці, кукурудзи та ячменю.

З 2014 року наша країна вже втратила частину сільськогосподарських угідь на окупованих територіях Луганської та Донецької областей, а також ті, що знаходилися на території АПК. Після повномасштабного наступу у 2022 році та окупації нових українських земель посівні площі аграріїв зменшилися на 7 млн. га, а це становить 25% всіх орних земель, що приймають участь у посівних кампаніях [2]. Далі почалося звільнення більшої з них частини, а аграрії почали певним чином пристосовуватися до умов війни. Хоча ще багато посівних територій й досі є замінованими, до частини немає доступу або частково доступні, зруйновані логістичні ланцюги з контрагентами, знищено багато техніки, сховищ, складів, худоби, птиці, а також частинами чи повністю втрачений врожай.

Станом на 31.12. 2022 року 86,0% (24,6 млн. га) українських земель знаходиться під нашим контролем з 28,4 млн. га всіх посівних площ 2021 року. А на 3,8 млн. га поки що немає можливості проводити посівні компанії через бойові дії на цих територіях [5].

Якщо ж звичайний виробничий бізнес (в більшості це малий та середній) можна перенести (релокувати) в інші більш безпечні регіони, то це взагалі неможливо зробити для агропідприємств. Особливо це стосується галузі рослинництва та частково тваринництва. Так, у відповідності до державної програми релокації до безпечних регіонів у 2022 році релокувалися 800 підприємств, з яких вже 623 підприємства почали свою виробничу діяльність. Ще шукають місце для 239 підприємств (регіон, місце чи яким чином їх транспортувати). З підприємств, які хотіли переїхати у безпечні регіони, більше ніж 650 не зробили цього через деокупацію їх регіонів та повертаються ті, хто виїхав раніше – 44 підприємства (це стосується в більшості підприємств Сумської, Чернігівської та Харківської області). Структура релокацій підприємств по безпечним регіонам України виглядає так: 24% Львівська, 14,5% Закарпатська, 9,8% Чернівецька, 8,3% Івано-Франківська, 7,3% Хмельницька та 6,3% Тернопільська області [6].

Фінансова безпека аграрного бізнесу розглядається як взаємодіюча система із економічною системою, що разом дає можливість виявляти як потенційні та і наявні вже загрози та ризики. В результаті даного об'єднання можливим є більша оперативність у знаходженні більш ефективних шляхів для протидії, а це майже гарантовано дає більшу як стійкість фінансового стану суб'єктів господарювання так і можливості їх подальшого розвитку (або адаптації до нових чи навіть негативних умов функціонування) [4,8]. Таким чином, особливо для підприємств саме аграрного бізнесу необхідним є постійне проведення аналізу середовища їх діяльності щодо визначення факторів, чи головних загроз, які негативно впливають на їх фінансову безпеку.

Війна в Україні принесла вже велику суму збитків для сільського господарства через руйнування аграрної інфраструктури, знищення та пошкодження майна, готової продукції, тварин тощо. Особливо відчувається це для малого та середнього аграрного бізнесу, для якого є характерним високий рівень ризику й нестабільності доходів внаслідок вагової залежності від багатьох як внутрішніх так і зовнішніх чинників [3]. Малий та середній бізнес за своєю природою орієнтовані на використання доступних ресурсів, що, в першу чергу, можуть бути втраченими чи пошкодженими. Розвиток малого бізнесу, який виконує ряд специфічних соціально-економічних функцій, є локомотивом багатьох економік світу, надзвичайно

важливий у відновленні економіки України як зараз так і після війни [1].

Тому після проведення дослідження нами були визначені головні загрози веденню виробничої діяльності та фінансовій безпеці українському аграрному бізнесу під час війни, що визначені у наступному рисунку 1.

На початку весни 2022 українські сільськогосподарські виробники через значний брак обігових

коштів та посівного матеріалу були вимушені скоротити посівні площі, а в подальшому й виникли проблеми із збиранням самого врожаю. В свою чергу це призвело до негативного зниження отриманого обсягу врожаю при зменшенні врожайності агрокультур. Також свій негативний вплив внесли складні погодні умови: дощі, холодна температура у літку тощо. Тільки весняна прохолодна погода допомогла аграріям у посівній компанії, через що

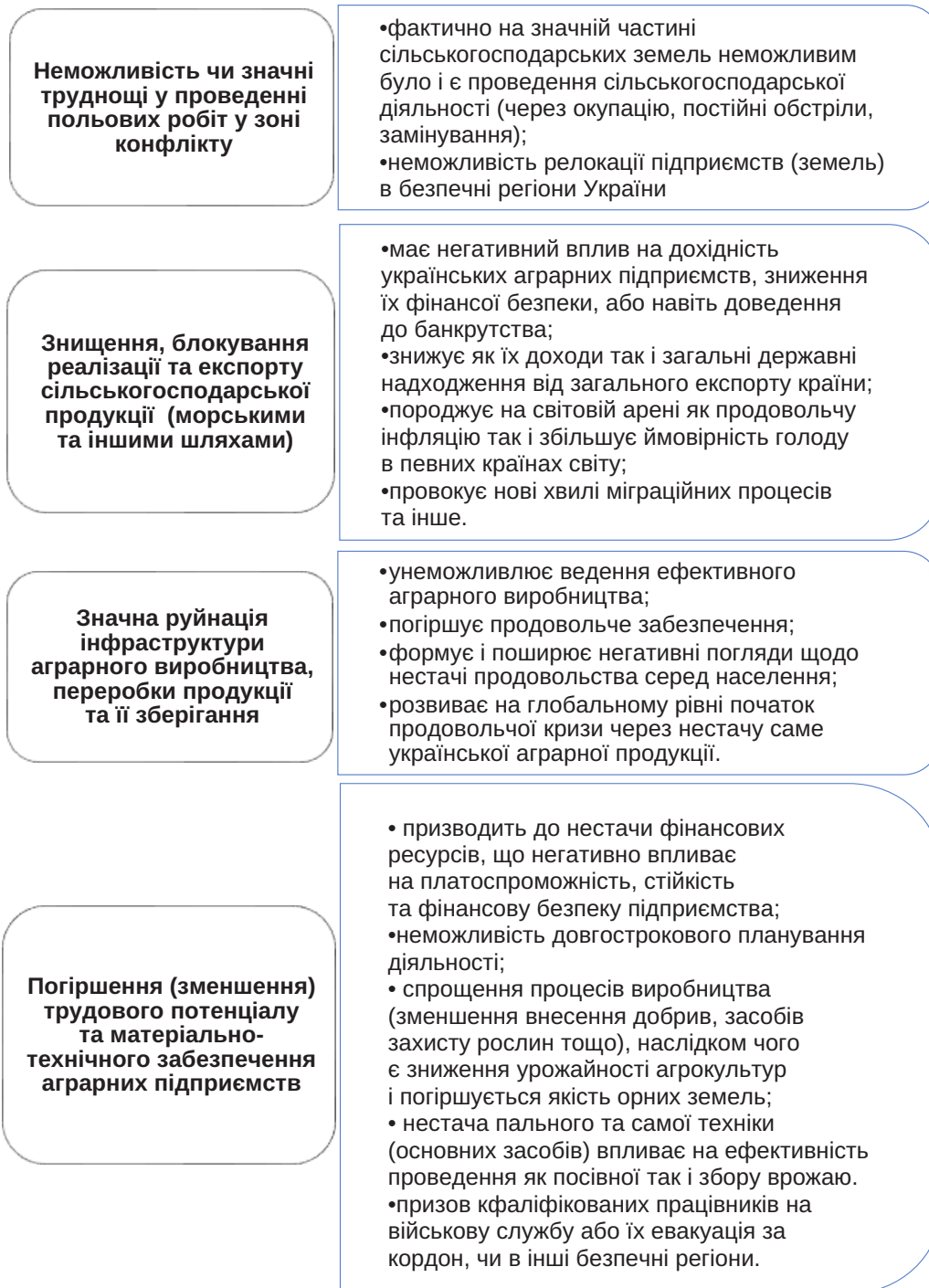

Рис. 1. Головні загрози веденню виробничої діяльності та фінансовій безпеці українському аграрному бізнесу під час війни

Джерело: згруповано авторами за даними [5; 6; 7]

вони змогли продовжити її терміни. На недоотримання врожаю 2022 року також вплинули негативні зміни у технологічних циклах через брак оборотних коштів (посівного матеріалу, палива, добрив тощо) через військові дії, зокрема в більшості це на Сумщині, Чернігівщині, Харківщині та в інших регіонах через руйнування логістичних ланцюгів.

У підсумку було зменшення майже на 40,0% виробництва продукції рослинництва відносно 2021 р., тобто лише 54 млн. т. зернових, що є показником отримання врожаю нашими аграріями у 2011–2012 рр. Однак, не дивлячись ні на що, український аграрний бізнес намагається поступово налагодити зруйновану логістику для власного виробництва та відновити надходження іноземного інвестування [7].

Коли запрацював «зерновий коридор» та інші шляхи, то майже до кінця листопада 2022 року ними було експортовано до 7 млн.т. аграрної продукції. Однак все ж таки ціновий коридор на національному зерновому ринку залишився суттєво низьким: наявність надлишкової пропозиції на зернові та значно вартісна логістика через свою ризиковість для нас. Загальна структура українського експорту аграрних культур становить: 65,% зернові культури, 18,0% олійні культури, 7,0% рослинні олії. Серед аграрної продукції в восени цього року лідером експортування дійсно була кукурудза, експорт якої становив на суму 474,0 млн. дол. і це найбільша сума за 2022 рік. Порівнюючи із минулим періодом 2021 року, то експорт кукурудзи становив у 13 разів менше, що пов'язане із невчасним її вивезенням до покупців через блокаду портів з початку війни. А також певну її частку збирали досить довго через погодні умови та не змогли вчасно вивезти для реалізації. Другою культурою за вартістю експортування був ріпак, якого експортували на 423,0 млн. дол., а третьою культурою за експортом була пшениця – 379,0 млн. дол. Потім йдуть ячмінь та соя відповідно у вартості експорту 94,0 та 87,0 млн. дол. Враховуючи наші значні логістичні проблеми, цілком логічно, що основними країнами-імпортерами є сусідні країни: Румунія, Польща та Угорщина. Також значні обсяги закупівлі завдяки роботі «зернового коридору» здійснює Туреччина [9].

В тих регіонах, які є близькі територіально до морського порту чи то міжнародного кордону, ціна агропродукції є значно вищою ніж в північних та східних областях. Наприклад, ціна на кукурудзу (з ПДВ) на Сумщині становить 4900 грн/т., а на Закарпатті вона зростає вже до 6800 грн/т. Однак і це є не та ціна, яка мала б бути для отримання прибутку. Таким чином, спроможність областей до виробництва зерна і тим самим забезпечення фінансової безпеки їх аграрним підприємствам надається через перевагу у значній близькості до міжнародних кордонів з Євросоюзом та портів.

Посівна компанія озимих культур 2022–2023 вже пройшла і фактичним є зменшення їх площ на 26% на підконтрольних територіях та на 43% від всіх українських посівів відносно 2021 року. Саме по північно-східним та центральним областям України було виявлено критичність щодо зниження показника посівних площ озимої пшениці [7].

У підприємств аграрного бізнесу причинами їх кризового чи не стійкого стану досить часто є специфічні, нетипові для інших сфер економіки процеси та явища. Отже, з урахуванням цього важливим елементом в фінансовій безпеці підприємства є саме методи регулювання та фінансово-кредитної підтримки, особливо це стосується саме з боку держави: через податкову, кредитну, бюджетну та міжнародну політику. Напрямки адаптації підприємств аграрного бізнесу щодо підтримки їх фінансової безпеки під час війни визначені на рис. 2.

Більш детально хотілося б зупинитися саме на останньому напрямку із пропозицій щодо підтримки чи зміцнення фінансової безпеки аграрних підприємств. Існуючі особливості щодо процесів відтворення в аграрному бізнесі не дають повній мірі підприємствам проводити свою діяльність лише власними фінансовими ресурсами. Їм дуже важливо отримувати фінансово-кредитну підтримку з боку держави, особливо на здійснення сезонно-польових робіт протягом всього періоду виробництва. Також вони мають виконувати свої зобов'язання перед бюджетною системою, працівниками, оновлювати сільськогосподарську техніку (особливо актуальне питання для підприємств Сумщини, Харківщини та Чернігівщини) та інше.

Також актуальним є питання щодо розвитку банківського кредитування аграрного сектору України, де в основі мають бути покладені взаємні заходи та механізми як і з боку держави, так і з боку банківських установ. Серед них потрібно розширювати вже існуючі програми банківського кредитування аграрного сектору та запроваджувати нові: включення програм державної підтримки землекористувачів та зниження відсоткових ставок за сільськогосподарськими кредитами, збільшення державних асигнувань на дешевші кредити, продовження програми кредитування 5-7-9%, а також збільшення кредитування малого та середнього аграрного бізнесу та інші. Усі ці заходи дадуть можливість сприяти розвитку землекористувачів аграрного сектору української економіки та створить сприятливий клімат для інвестицій у сільське господарство, що дозволить більш ефективно виконувати перший напрямок з наших пропозицій.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України суми кредитування аграрного сектору на 2023 рік можуть бути збільшені. Світовим банком разом із міністерством були вирішені умови щодо продовження програми «5-7-9%»

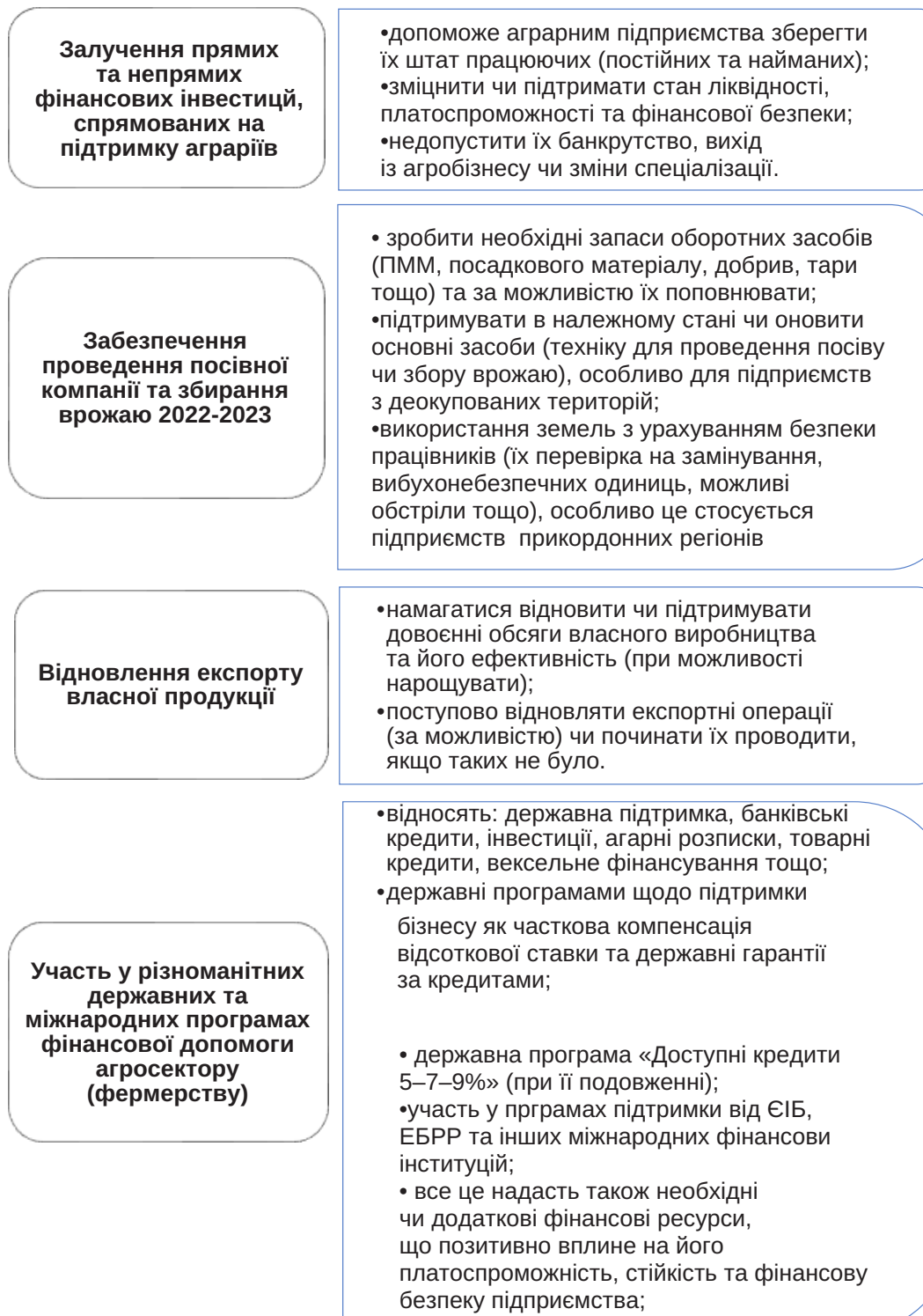

Рис. 2. Напрямки адаптації підприємств аграрного бізнесу щодо підтримки їх фінансової безпеки під час війни

Джерело: власні пропозиції авторів

на цей рік за рахунок більших лімітів кредитування: обговорювалися суми нових лімітів щодо ставки у 9%. Для малого аграрного бізнесу також подовжать програми державної підтримки з державного бюджету [5]. Щодо допомоги великому аграрному бізнесу, то ще в процесі обговорення напрямки співпраці з Міжнародною фінансовою

корпорацією (IFC). Тут планується спрямовувати частину коштів для того, щоб зменшити самі пороги кредитування для них. Також ведеться робота разом із МФУ та НБУ щодо механізму діяльності аграрних розписок, коли їх можна використовувати в банках в якості додаткової застави (через коефіцієнт покриття чи право оренди).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, провівши дослідження стану підприємств аграрного сектору економіки України в сучасних умовах війни нами були виявлені головні загрози їх фінансовій безпеці які полягають у: неможливості чи значних труднощах щодо ведення польових робіт як у зоні конфлікту так і на частині вже звільнених територій; неможливість релокації таких підприємств; знищенні, блокуванні процесів реалізації та експорту сільськогосподарської продукції через морські та інші шляхи, відповідно недоотримання фінансових ресурсів для подальшої діяльності; значна руйнація інфраструктури аграрного виробництва, переробки продукції та її зберігання; погіршення (зменшення) трудового потенціалу та матеріально-технічного забезпечення аграрного бізнесу.

Все це разом негативно впливає як на саму виробничо-господарську діяльність так і на доходність (прибутковність) аграрних підприємств, погіршується чи взагалі втрачається їх фінансова безпека. Тому нами були визначені напрямки адаптації підприємств аграрного бізнесу щодо підтримки їх фінансової безпеки під час війни, які допоможуть їм подолати всі негативні наслідки чи то підтримати свою діяльність в таких важкий час.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильєва О. О., Горошкова Л. А. Вплив збройної агресії на сталий розвиток аграрної сфери: упущена вигода та її оцінка. *Сталий розвиток: виклики та загрози в умовах воєнного стану: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 09 червня 2022 р.* Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2022. С. 33–35. URL: https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/events/conf/2022/srvzuvsv/zbirnik_2022.pdf (дата звернення: 25.02.2023).
2. Васильєв А. А., Галенко В. М. Фінансова безпека аграрних підприємств в умовах правового режиму воєнного стану. *Економіка та суспільство*. Вип. 45. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-63>.
3. Квасницька Р. С., Доценко І. О., Матвійчук Л. О. Оцінювання фінансової безпеки підприємства в системі забезпечення реалізації його фінансової стратегії. *Фінанси і кредит: проблеми теорії та практики*. 2019. Вип. 3. URL: <http://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/8276> (дата звернення 21.02.2023)
4. Кубай О. Г., Заставнюк О. А. Удосконалення фінансово-економічної безпеки в системі антикризового управління аграрного підприємства. *Агросвіт*. 2022. № 4. С. 68–77.
5. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт. URL: <https://minagro.gov.ua> (дата звернення: 17.02.2023).
6. Міністерство економіки України. Офіційний сайт. URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 15.02.2023).
7. Український клуб аграрного бізнесу. Офіційний сайт. URL: <https://www.ucab.ua/ua> (дата звернення: 15.02.2023).

8. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів : навчальний посібник / за загальною редакцією С. М. Фролова. Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2015. 332 с.

9. Шалигіна І. В. Функціонування аграрного сектору економіки України та його фінансова підтримка в умовах війни. *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів і права в умовах сучасних викликів»*. Полтава (11 жовтня 2022). С. 43.

REFERENCES:

1. Vasylieva O. O., Horoshkova L. A. (2022) Vplyv zbroynoyi ahresiyi na stalyy rozvytok ahrarynoyi sfery: upushchena vyhoda ta yiyi otsinka [The impact of armed aggression on the sustainable development of the agrarian sphere: the lost benefit and its assessment. Collection of theses. Poltava. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/01/26/681790/> (accessed 25 February 2023).
2. Vasiliev A. A., Galenko V. M. (2022) Finansova bezpeka ahrarynykh pidpryyemstv v umovakh pravovoho rezhymu voyennoho stanu [Financial security of agricultural enterprises in the conditions of the legal regime of martial law]. *Economy and society*, vol. 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-63>.
3. Kvasnyts'ka R. S., Dotsenko I. O., Matvijchuk L. O. (2019) Otsiniuvannya finansovoi bezpeky pidpryyemstva v systemi zabezpechennia realizatsii joho finansovoi stratehii [Assessment of the financial security of the enterprise in the system of ensuring the implementation of its financial strategy]. *Finance and credit: problems of theory and practice*, vol. 3. Available at: <http://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/8276> (accessed 21 February 2023). (in Ukrainian)
4. Kubay O. H., Zastavnyuk O. A. (2022) Udoskonalennya finansovo-ekonomichnoyi bezpeky v systemi antykrizovoho upravlinnya ahrarynoho pidpryyemstva [Improvement of financial and economic security in the anti-crisis management system of an agrarian enterprise]. *Ahrosvit*. no. 4, pp. 68–77. (in Ukrainian)
5. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2023). Official web-site. Available at: <https://minagro.gov.ua> (accessed 17 February 2023). (in Ukrainian)
6. Ministry of Economy of Ukraine (2023). Official web-site. Available at: <https://www.me.gov.ua> (accessed 15 February 2023). (in Ukrainian)
7. Ukrainian Club of Agrarian Business (2023). Official web-site. Available at: <https://www.ucab.ua/ua> (accessed 15 February 2023). (in Ukrainian)
8. Frolov S. M. (2015) Upravlinnya finansovoyu bezpekoyu ekonomichnykh sub'yektiv: navchal'nyy posibnyk [Management of financial security of economic entities: a study guide]. Sumy: DVNZ "UABS NBU". P. 332. (in Ukrainian)
9. Shalyhina I. V. (2022) Funktsionuvannya ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrayiny ta yoho finansova pidtrymka v umovakh viyny. [The functioning of the agrarian sector of the economy of Ukraine and its financial support in the conditions of war]. Collection of theses of practical conference «Actual problems of economics, accounting, finance and law in the conditions of modern challenges». Poltava, p. 43. (in Ukrainian)